

TOIVON JA RAKKAUDEN KIRJA

Seppo Toiviainen, *Kantapöydän imu. Juoppokulttuuri valintana ja pakkona*. Helsinki, Tammi, 1997.

Seppo Toiviainen on kirjoittanut kirjan juoppokulttuurista, sen läpätunkevuudesta. Kirja on viimeaikaisen yhteiskunta- ja kulttuuritutkimuksen todellinen helmi. Heti alkusivuilla hän teesittää tutkimusmatkansa tuloksen: on olemassa juopottelevia ihmisiä, päällisin puolin milloin mistäkin syystä juovia, mutta pohjimmiltaan juominen edustaa yhtä ja samaa, yleistä ja yliyksilöllistä juoppokulttuuria. Tästä lähtökohdasta aukeaa sekä sisällöllisesti että metodologisesti kiinnostava etnografinen matka juoppokulttuurin sydämeen.

Juoppokulttuurista Toiviainen löytää aidon sosiaalisen faktan, esineen, joka determinoi yksittäistä ihmistä. Tästä näkökulmasta juomisen "syy" on juominen, kaikki muu on teeskentelyä. Lähtökohta on tärkeä vastadiskurssi kaiken alleen hukuttavalle bio-lääketieteelliselle maailmankatsomukselle, jonka määräävyydessä ei jää tilaa yksilöllisille oikuille, sellaiselle tavoitteelliselle toiminnalle, joka usein vie vääriin tavoitteisiin ja johtaa toisiin virheellisiin toimintoihin.

Juoppokulttuurin determinismi on eri asia kuin bio-lääketieteellisten mallien determinismi, ja tämän eron antaman liikkumatilan Toiviainen haluaa ihmiselle suoda. "Kaunista, jos ihminen olisi pelkkä kausaaliketjujen sarjatuote, eikä tavoitteellisesti toimiva olento," sanoo kirjoittaja omaan pistämättömään tapaansa.

Pohjalta maailmaa katselleena Toiviaisella on tässä kirjoitettuna tärkeä viesti nk. tietoyhteiskuntaamme halkovalle tulostehtailulle, organisaatiojohtamiselle ja ihmiskäsityksille (voi kuinka vanha sana!), joista ihmisen erityislaatuisuutta ei millään tunnista. Toiviainen tahtoo ajatella, että sittenkin, annettujen elämän- ja toimintapuitteiden sisällä, meillä on ja pitää olla edelleen mahdollisuus toimia eettisesti, kysyä miksi ja jatkaa sen ajattelemista, mikä on oikein, mikä väärin. Kirjoittavana ja paljon lukevana olentona Toiviainen tietää, että toisenlaisesta maailmasta ja maailmankatsomuksesta on puhuttava ja kirjoitettava, sillä sanoilla ja ajatuksilla on pakottavaa voimaa. Kerran kirjoitettua tekstiä, olkoonkin se vaikka vain toive, ei enää voi toivoa pois.

Toiviainen osoittaa aika vakuuttavasti, että hedelmällisin ihmistieteellisen yleistämisen tapa on käsitteellisten innovaatioiden keksiminen. Hän ottaa käyttöönsä kaksi teoreettista välinettä: kaaoksen ja emergenssin käsitteet, jotka sovittaa toiminnan teorian ke-

hykseen. Kaaoksen käsitteellä Toiviainen viittaa alkoholismiksi kutsutun reaali-ilmiön immanentiin logikkaan. Hoitotulokset ovat usein kaoottisia, näistä tai noista parametreista (hoitomuodoista) ei voida ennustaa lopputulosta (raitistumista tai uutta retkahtamista). Tämä on kirjan kantava teema ja sisältää päihdehuoltotyölle paljon pohdintaa mahdollistavaa kritiikkiä.

Emergenssi on Toiviaisen tulkinnassa osa Meadiläistä ajatteluperintöä, jossa emergenssi tarkoittaa reduktiivisen ajattelun vastakohtaa. Emergenssi viittaa prosessiin, jossa alkuperäisistä syistä tai lähtökohdista syntyy seurauksia, jotka eivät palaudu alkuperäisiin lähtökohhtiinsa ja muodostavat omalakisien todellisuuden ilmiön tai alueen. Esimerkkejä emergoitumisesta on lukuisia: kasvimaan rakentamisella, autoteollisuudella, jättimarketilla tai muodilla on vähän tai ei ollenkaan tekemistä toiminnan alkuperäisen syyn, tavoitteen tai funktion kanssa. Sama koskee juomista, joka emergoituu laadultaan erilaiseksi kohdassa, "jossa juominen muuttuu keinosta tavoitteeksi." Kun Matti Virtasen sanoin tavanomainen päihtymys on köyhän miehen ooppera, on juoppokulttuuri Toiviaisen kuvakielellä barokkioopperan kaltainen emergentti rakenne.

Tutkimus (ja sen lukeminen) on aina oppimisprosessi. Erityisesti laadullinen tutkimus, jossa jalkaudutaan johonkin käytäntöön, täyttää parhaimmillaan korkeatasoisen oppimisen edellytykset. Sellaisesta prosessista lukeminen on myös hieno oppimiskokemus. Todistuksia tällaisista prosesseista voi lukea vaikkapa Matti Kortteisen tutkimuksista, joita Toiviainen kirjassaan sympatiseeraa. Hän vierastaa kirjassaan puhetapoja, joissa laadullinen tutkimus tuotetaan rigidinä metodiooppina, jossa tärkeintä on valmiiden metodisääntöjen nöyrä noudattaminen. Toiviaisen viittauspiste on Chicagolainen sosiologia, kaupunkitutkimus ja erityisesti lehtimiestyypinen todellisuuden kirjaaminen. Tässä tavassa joutuu panemaan itsensä likoon, kirjoittamaan ja dokumentoimaan myös itsensä. Tämä ei tarkoita tunnustuskirjallisuutta ja pornahtavia paljastuksia, vaan itsen ottamista tekstin yhdeksi retoriseksi voimavaraksi, jolla parhaimmillaan tekstiin tuotetaan toden tuntu. Tekstiin sisältyy myös pedagogisesti onnistunut Osallistuvan havainnoijan huoneentaulu (s. 111), joka on juuri oikealla tavalla suoraviivaisia metodiohjeita sekoittava ja sisältää mm. tämän viisauden: "Pyri aina pinnalta olennaiseen. Mutta kun olet liian syvällä olennaisessa, nouse äkkiä pintaan." Itselleen Toiviainen kirjoitti huoneentaulunsa vanerinpalalle ja päällystyi kelmulla. Omat ja vieraat uskomukset sekoittaneen kunnon antropologin tapaan kirjoittaja sanoo pitäneensä "sitä eräänlaisena amulettina pöytälaatikossa" ja ottaneensa sen mukaansa "motivaationmuodostajaksi ja työhön pakottajaksi" lähtiessään sisälle laitokseen.

En nyt muista kuka antoi ohjeen lukea myös oman erityisen tutkimusongelman vierestä, saattoi muuten olla C. Wright Mills. Se on erinomainen ohje. Sitä noudattamalla saattaa kasvatustieteilijänä löytää *Kantapöydän imusta* paljon pohdittavaa niiltä todellisuuden alueilta ja puheavaruuksista, jotka liipapaavat itseäni professionaalisesti hiukan päihdehuoltoon lähempää. Päihdehuolto- ja kasvatustyöllä on nimittäin paljon yhteistä käsite- ja käytäntöpintaa.

Tällainen yhteys on esimerkiksi selvä, kun Toiviainen kirjoittaa kuntoutusohjelman rakentamisen taustafilosofiasta: kaiken toiminnan tavoitteellistamisesta ja kaikkien tavoitteiden toiminnallistamisesta. Taustalla kaikuvat saman koulukunnan ajatukset, joista nousevat niin Meadin kuin Deweyn ideat. Tärkeää ei niinkään ole valmis suuri teoria kuin teoreettisia ideoita ja käytäntöä yhdistävä kokemus. Kokemus ei viittaa vain (mahdollisesti pitkäaikaiseenkin) kokemukseen käytännöstä, vaan ihmisen välittyneeseen maailmasuhteeseen: käytännössä toiminnassa teorian ja käytännön välille nousee kokemus, saaden tässä välitystehtävässä jopa ihmisen todellisuus- ja käytäntösuhdetta hallitsevan luonteen, kuten Toiviainen painottaa.

Toinen, yhtä tärkeä, yhteys löytyy, kun Toiviainen kirjoittaa kriittisesti ja turhan diplomatian syrjään viskaten päihdehuollon ja erilaisten hoitomallien paraatijulkisivusta. Päihdehuoltomalleja seurataan epäilyttävien ja tarkemmassa tarkastelussa kestävämmän muka objektiivisin menetelmin. Tuloksista raportoidaan julistaen tämän tai tuon hoitometodin, meidän talon ja meidän ihmisten erinomaisuutta katteettomien prosenttiluvuin. Sanamagikassa on jotain epäilyttävän tuttua. Kirjoittaja pelkää menestyspropagandan jatkuvan ja entisestään laajenevan: "[I]aitosten keskinäinen kilpailu henkiinjäämisestä tuottaa kaiken lisäksi tietysti myös verrattoman juoppokulttuurin. Oma talo ja oma henkilökunta voivat tietysti tästä hyötyä, asiakkaat tuskin yhtään."

Toiviainen puhuu tässä yleisesti hyvin tunnistettavasta tendenssistä, joka elähdyttää koko julkista sektoria ja opetustointia sen osana. Eihän siinä mitään, jos ajatellaan, että ihmiset – terapeutit ja opettajat, asiakkaat ja oppilaat – ovat kertakäyttöesineitä, joita sopii käsitellä niin kuin kertakäyttöesineitä käsitellään. Mutta jos ajatellaan, että ainakin toisinaan ihmiset pyrkivät suuntaamaan toimintaansa ja ottamaan asioita omiin käsiinsä, silloin tulokulttuurissa on pahinta, että se helposti tyrehdyttää alkavatkin yritykset itsensä, opetuksen tai jonkin muun asian suuntaamiseksi. Järjestelmä nielaisee ihmiset osaksi omaa voimaansa.

Käytännössä nielaisuus voi olla ihmisten siirtämistä terapiaan, ei-pullon ja AA:n kierteeseen, opetussuunnitelman tai muun hallinto-

dokumentin armoille tai uupuminen ja sen seurauksena toiminnan ja ajattelun suuntaaminen muihin asioihin. Jälkimmäinen ei välttämättä ole ollenkaan huono vaihtoehto yksilölle, mutta paha järjestelmälle. Merkit tästä ovat jo näkyvissä.

Näiden oivallusten ja sovellusten lisäksi kirjan tärkeintä antia on sen tekstuaalinen ote. Toiviainen on aina ollut hyvä kirjoittaja. Tässä tekstissä taitavuuteen yhdistyy tieteellisen ja yleisinhimillisen sivistyksen lisäksi eettisyydestä henkivä ote. Tutkimuskohteen herkkä havainnointi ja käsitteellistäminen eivät onnistu ilman, että itse elämä opettaa, kuten Toiviainen tekstissään muutama otteen kirjoittaa.

Kirja kiteytyy keskeiseen kysymykseen juoppokulttuurin murttamisen mahdollisuudesta. Se voidaan murtaa ja murttamisen ainekset löytyvät kirjan johtavista teoreettisista välineistä. Juoppokulttuurin ilmenemismuodot ovat mutkikkaat ja moninaiset, siksi tarvitaan vaihtoehtoisia toimintamalleja, joilla juoppokulttuurin kierre voidaan katkaista. Monet näistä toimintamalleista voivat olla huomattavan arkisia: "uuden oppiminen, työhönsä syventyminen, perheensä rakastaminen, lukeminen ja kirjoittaminen, videokirjaston kokoaminen, kuntoiluun aloittaminen."

Tästä nousee myös tärkeä havainto terapioiden ja hoitomuotojen merkityksestä. Toiviainen viittaa kokeellisiin tutkimuksiin, joissa on vertailtu erilaisia hoitomalleja ja niiden tuloksia. Päätulos näyttää olevan, että eri hoitomallien tulokset eroavat toisistaan hämmästyttävän vähän. Oman argumentaationsa kannalta vielä tätäkin tärkeämpi havainto on, että ratkaiseva hoitotulos "selittävä muuttuja" näyttää olevan hoitohenkilökunnan vapaa taitaminen ja intuitio: "Huikea ajatus, kun sitä oikein kunnolla miettii," sanoo Toiviainen. Niin minustakin – ja oikeaan osunut.

Ammattiauttajan pitäisi Toiviaisen mukaan olla enemmän osallistuja kuin auttaja. Toisin sanoen hänen tulisi osata toimia neuvottelukumppanina tilanteissa, joissa juoppouden jäsentämään toimintaan tarvitaan uutta suuntaa ja alkua.

Kääntäen kysymyksen opettajuuteen ja opettamisen maailmaan: mitä muuta opettajan tulisi olla kuin osallistuja ja kanssaoppija? On kai tärkeää, että opettaja oppii opinnoissaan teorian oppimisesta ja opettamisesta, osaa opastaa ja taitaa tehdä käsillään. Vielä tärkeämpää kuitenkin on, että hän (miehellään jo opettajaksi opiskellessaan) oppii asettamaan kokemuksellisen maailmasuhteensa teorian ja käytännön väliin, tarvittaessa potkaisemaan teorian kapuunsa pois ja asettamaan vuoropuheluun kasvavien kanssa, ei opettajana vaan neuvottelukumppanina.

Jos Ranskan vastarintaliike tarjoaa Toiviaselle metaforan päihdekuntoutuksesta osallistuvana kumppanuutena, jossa ammatista,

puolueesta tai ideologiasta riippumatta käydään yhdessä taisteluun vihollista vastaan, koulun maailmassa kielikuva voisi löytyä pedagogisen toivon ja rakkauden käsiteparista, joka vie läpi harmaan kiven.

Juha Suoranta